

МЕДІАЦІЯ ЯК ФОРМА ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ПРАВОЗАХИСНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Костюкевич Олександр Костянтинович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Повномасштабна війна поставила перед українським суспільством не лише безпекові, гуманітарні та економічні виклики, а й складні правові питання, пов'язані із захистом прав людини, доступом до правосуддя, соціальною згуртованістю громад і пошуком ефективних форм реагування на конфлікти. У таких умовах особливої ваги набувають інструменти альтернативного вирішення спорів, серед яких медіація посідає одне з центральних місць. Її значення полягає не тільки у можливості швидшого врегулювання конфлікту без звернення до суду, а й у здатності відновлювати комунікацію між сторонами, зменшувати соціальну напругу та сприяти реалізації прав людини в ситуаціях, де формальна юридична процедура не завжди дає достатній результат.

У цьому контексті медіацію доцільно розглядати як особливу форму правової діяльності. Правова діяльність у теоретико-правовій літературі розуміється як різновид соціальної діяльності, що здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів і спрямовується на досягнення правового результату. Т.З. Гарасимів, аналізуючи співвідношення правової та юридичної діяльності, підкреслює, що правова діяльність не зводиться лише до професійної діяльності юристів, а охоплює ширше коло дій, через які право створюється, реалізується, охороняється й набуває практичного значення у суспільних відносинах [1, с. 80]. Такий підхід дозволяє побачити медіацію не просто як технічну процедуру переговорів, а як діяльність, що має правовий зміст, правову мету і правові наслідки.

В умовах воєнного стану особливості медіації полягає в тому, що вона функціонує на перетині приватного і публічного інтересу. З одного боку, медіація дає сторонам можливість самостійно врегулювати спір, зберігаючи добровільність, конфіденційність і рівність учасників. З іншого боку, її використання має важливе публічне

значення, оскільки сприяє зменшенню навантаження на судову систему, запобігає ескалації конфліктів у громадах і підтримує соціальну стабільність. Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт шляхом переговорів [2]. Закон є чинним і встановлює загальні засади процедури, статус медіатора та можливість застосування медіації у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних та інших правовідносинах.

Науковці слушно звертають увагу на те, що українська модель медіації ще перебуває у процесі становлення. Д. І. Піддубний, досліджуючи правове регулювання медіації у публічних правових відносинах у праві Європейського Союзу, зазначає, що одним із ключових викликів для України є узгодження національного законодавства з європейськими стандартами, а також визначення меж застосування медіації у спорах за участю суб'єктів владних повноважень [3, с. 283–286]. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли публічна адміністрація ухвалює значну кількість рішень щодо евакуації, соціальної допомоги, компенсацій, житла, статусу внутрішньо переміщених осіб, доступу до адміністративних послуг. Не кожен спір у цій сфері може бути медіабельним, однак там, де йдеться про комунікаційний конфлікт, непорозуміння, організаційний спір або потребу в узгодженні інтересів, медіація може бути корисною.

Правозахисний потенціал медіації в умовах війни розкривається через її зв'язок із доступом до правосуддя. Європейські стандарти виходять із того, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати допустимим обмеженням, однак такі обмеження не повинні звужувати саму сутність цього права [4, с. 25]. Водночас альтернативні способи вирішення спорів не мають замінювати судовий захист, а повинні доповнювати його. Саме такий підхід є особливо важливим для України, де внаслідок бойових дій, переміщення населення, руйнування інфраструктури та перевантаження судової системи частина громадян фактично стикається з ускладненим доступом до правосуддя. У цих умовах медіація може стати додатковим каналом правового захисту, але лише за умови дотримання добровільності, недискримінації, професійності медіатора та збереження права особи звернутися до суду.

Конституційний Суд України у Рішенні від 18 липня 2024 р. № 8-р(П)/2024 наголосив, що навіть в умовах воєнного стану верховенство Конституції України, принцип верховенства права, поділ влади, повага до прав і свобод людини залишаються основами демократичного конституційного ладу України [5]. Це положення має

принципове значення для аналізу медіації як форми правової діяльності. Воєнний стан не скасовує потреби у правових, гуманних і пропорційних способах вирішення конфліктів. Навпаки, у кризових умовах зростає потреба в таких інструментах, які дозволяють не тільки забезпечити формальне застосування норм, а й зберегти людську гідність, довіру до права і відчуття справедливості. КСУ прямо підкреслив, що і під час воєнного стану Конституція залишається основою механізму обмеження прав і свобод, а повага до прав людини зберігає фундаментальний характер.

Особливо показовою є роль медіації у процесах інтеграції внутрішньо переміщених осіб. ВПО часто стикаються з житловими, сімейними, трудовими, соціальними, адміністративними та побутовими конфліктами. Частина таких спорів має правову природу, але водночас містить сильний психологічний і соціальний компонент. Наприклад, конфлікт між ВПО та орендодавцем може стосуватися умов договору, строків проживання чи оплати комунальних послуг, але фактично він нерідко пов'язаний із травмою переміщення, недовірою, страхом втрати житла або економічною вразливістю. Такі ситуації потребують не лише формального застосування права, а й пошуку людського, збалансованого рішення.

Д. А. Селіхов, аналізуючи правові основи соціального захисту ВПО, слушно зазначає, що українська модель підтримки переміщених осіб повинна переходити від логіки тимчасового забезпечення до логіки сталої інтеграції у соціально-економічне середовище громад [6, с. 105]. У цьому переході медіація може виконувати важливу функцію: вона допомагає не тільки врегулювати окремі спори, а й формувати механізми співжиття між переселенцями та приймаючими громадами. Йдеться про конфлікти щодо користування спільною інфраструктурою, отримання гуманітарної допомоги, розміщення у тимчасовому житлі, працевлаштування, навчання дітей, участі у житті громади.

Соціальний вимір цієї проблеми розкривають М. М. Лехолетова, А. В. Дуля та В. Є. Спіріна. Дослідниці підкреслюють, що інтеграція ВПО у приймаючі громади не може бути зведена до фізичного розміщення людей у новому населеному пункті. Вона передбачає включення у соціальні мережі, доступ до підтримки, участь у громадському житті, професійну адаптацію та відновлення відчуття безпеки [7, с. 30–36]. Медіація у такому контексті може бути не лише реакцією на вже наявний конфлікт, а й превентивним інструментом, що допомагає громаді вчасно виявляти ризики напруги і переводити їх у площину діалогу.

А. О. Цейтліна, досліджуючи запровадження медіації як механізму врегулювання конфліктів, спричинених військовими подіями на сході

України, звертає увагу на те, що медіаційні та діалогові практики можуть сприяти зниженню соціальної напруги, відновленню комунікації між сторонами та попередженню поглиблення конфліктів [8, с. 39–41]. Цей висновок зберігає актуальність і в умовах повномасштабної війни. Більше того, він набуває ширшого значення, оскільки внутрішнє переміщення стало масовим, а громади одночасно виконують функції прийому, підтримки, адаптації та інтеграції значної кількості людей.

Важливою новацією останніх років є розвиток онлайн-медіації. Л.Я. Стрельбіцька та Т.В. Блащук зазначають, що онлайн-медіація може бути ефективним інструментом вирішення конфліктів серед біженців та ВПО, оскільки дозволяє долати територіальні бар'єри, зменшує витрати часу і забезпечує доступ до процедури навіть тоді, коли фізична присутність сторін є ускладненою [9, с. 93]. Для України це має особливе значення, адже частина громадян перебуває за кордоном, частина – у різних регіонах держави, а частина – у місцях, де безпекова ситуація не дозволяє повноцінно користуватися традиційними формами правового захисту. Водночас онлайн-медіація потребує додаткових гарантій: захисту персональних даних, цифрової доступності, технічної безпеки, психологічної довіри та належної ідентифікації учасників.

Разом із тим медіація не повинна ідеалізуватися. Її застосування має чіткі межі. По-перше, медіація не може бути ефективною там, де одна зі сторін перебуває під примусом, страхом або істотною залежністю від іншої. По-друге, вона не може замінювати кримінальне провадження у справах про воєнні злочини, насильство, катування, сексуальне насильство чи інші грубі порушення прав людини. По-третє, у спорах за участю органів публічної влади медіація повинна застосовуватися лише в тих межах, де це не суперечить принципу законності, публічному інтересу та обов'язку адміністрації діяти виключно на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачені законом.

Саме тому медіацію доцільно розглядати не як альтернативу правосуддю, а як елемент сучасної правозахисної інфраструктури. Вона може ефективно працювати поряд із судовим захистом, безоплатною правничою допомогою, соціальними службами, адміністративними процедурами, громадськими консультаціями та програмами відновлення громад. У цьому сенсі медіація є проявом правової діяльності нового типу – не каральної, не суто владної, а комунікативної, людиноцентричної та відновної.

Окремої уваги потребує підготовка медіаторів для роботи з конфліктами, пов'язаними з війною. Такий медіатор повинен мати не тільки знання процедури, а й розуміння правового статусу ВПО, особливостей соціальної роботи, травматичного досвіду, комунікації

з вразливими групами, а також меж допустимості медіації у складних правових ситуаціях. Без цього медіація може перетворитися на формальну процедуру або навіть створити ризик повторної травматизації сторін.

Отже, медіація в умовах воєнних викликів є не лише інструментом альтернативного вирішення спорів, а й важливою формою правової діяльності, яка спрямована на захист прав людини, відновлення довіри та підтримку соціальної згуртованості. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє побачити за юридичним спором людину, її інтереси, досвід, потреби і можливість самостійно брати участь у пошуку справедливого рішення. Для України розвиток медіації є важливим не тільки з позиції європейської інтеграції чи модернізації правової системи, а й з позиції післявоєнного відновлення. Медіація може стати одним із тих правових інструментів, які допоможуть громадам перейти від логіки виживання до логіки співпраці, від напруги – до діалогу, від формального захисту прав – до їх реального людського виміру.

Література:

1. Гарасимів Т. З. Правова діяльність: теоретико-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 78–82.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
3. Піддубний Д. І. Правове регулювання медіації у публічних правових відносинах у праві Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 12. С. 283–286. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/69>.
4. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Люксембург : Агенція Європейського Союзу з основоположних прав ; Рада Європи, 2016. 216 с. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_UKR.
5. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 № 8-p(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.
6. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14>.
7. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. Вип. 1. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5>.
8. Цейтліна А. О. Запровадження медіації як механізму врегулювання конфліктів унаслідок військових подій на сході України. *Вчені*

записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Вип. 32(71). С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.5/07>.

9. Стрельбіцька Л. Я., Блащук Т. В. Онлайн-медіація як інструмент для вирішення конфліктів серед біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах повномасштабної війни в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. Вип. 3 (85). С. 90–96. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.15>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-60>

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Оржинська Ельвіра Ігорівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Мелітопольський державний педагогічний університет імені «Богдана Хмельницького»

м. Мелітополь, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6186-3103>

Сучасний етап реформування кримінальної юстиції в Україні характеризується поступовим відходом від традиційної каральної парадигми на користь відновних підходів, особливо у сфері правосуддя щодо неповнолітніх. Ключовим етапом цього процесу стало впровадження Пілотного проекту «Програма відновного правосуддя для неповнолітніх», розширення якого на всю територію України у 2024 році (згідно з Наказом № 2176/5/501/176) заклало фундамент для нової форми справедливості. Проте, попри позитивну динаміку, на практиці відновне правосуддя часто звужується до формального процесу примирення сторін або відшкодування матеріальної шкоди, залишаючи поза увагою глибинні трансформаційні та соціально-адаптаційні аспекти.

Поняття відновного правосуддя треба розуміти не лише процес примирення потерпілого з обвинуваченим за участі медіатора але і розуміти його більш філософськи, глибинно з акцентом не лише на потерпілого (інтереси якого розглядаються як другорядні, тому що на першому місці стоїть потреба покарати винуватця), а й на правопорушника (щоб змінити його світогляд для подальшої переоцінки дій, які він вчинив).